

Víme, jak se vyvinou naše zásahy do památky? Jaký život můžou prožít památky, které restaurujeme?

Zuzana Wichterlová Dis.

KONTAKT: zwichterlova@email.cz

Památka se nedá odvézt do šrotu, ani nezemře. Život památky trvá v horizontu stovek let. V tomto horizontu probíhá mnohokrát opakované restaurování – odstraňování a přidávání materiálů. Skončí všechny památky potupně, jako oblepence lepších a lepších vysrávek, retuší a zpevňovacích prostředků? Nebo můžeme dát památce šanci na co nejdější a zároveň důstojný život (a smrt)? To je úkol pro restaurátora.

Pracujeme v době, která je pro mnoho památek zlomová. Tradice restaurování je opravdu krátká, tedy pokud nemluvíme o opravách. Na mnoho památek přicházíme v podstatě jako první – často je to spojeno s odkryvem, či se znovuobjevením památky. Probíhají velké, komplexní zásahy, na dlouho chátrajících památkách. Takové zásahy, na zcela autentických památkách, už v budoucnu u nás nikdy probíhat nebudou. Časem už se bude restaurovat pouze restaurované, restaurování bude více o údržbě. Tyhle první a velké zásahy mohou zásadně determinovat památku do budoucna. Dbejme na to, aby se generace restaurátorů, co přijdou po nás nemuseli zabývat náročným odstraňováním našich sebevědomých zásahů na které nelze navázat.

Sami se kromě lepších zásahů často setkáváme s nevhodnými zásahy. Se zásahy, které škodí, na které nelze navázat, které nejdou odstranit – zpevnění vodním sklem, epoxidové injektáže a tmely, lepení polychromie a tmelení voskem, nátěry disperzemi, cementové tmely a pačoky... A proč? Ze dvou příčin.

První příčinou je, že restaurátoři používají tzv.vhodné prostředky a metody. Víra, či přesvědčení, že je daný materiál tak trochu zázračně vhodný (obdobně, jako my třeba věříme etylsilikátům) je nejen mylná, ale zároveň i škodlivá. Vhodnost prostředku (metody) je závislá na historickém vývoji jak technologie, tak etiky. Vždy se v dějinách restaurování objevil nějaký vhodný prostředek, pár let se používal a za nějakou dobu se označil za nevhodný a za vhodnější se označil jiný prostředek. Takové „vhodné prostředky“ se pak používají na všechno, ve velké míře a do všeho, jako zázračný lék. I my jsme zažili dobíhání velké éry Sokratu, kdy Sokrat patřil opravdu do všeho od zpevňovačů, přes barvy, injektážní směsi až k tmelům, a leckdo často nevěděl přesně, proč. Dnes tento trend setrvává doufám už jen u zedníků a u několika restaurátorských kmetů. Všichni, kdo pracují déle, než deset let a trochu to sledují, mohou potvrdit, že v oboru opravdu neustále dochází k vývoji. Vaječné emulze, transfery, injektáže, disperze, cementové tmely, vápenná voda, etylsilikáty, ale i dokumentace, na to všechno se v posledních desetiletích změnil názor. A zajisté se nadále bude měnit. Buďte si jisti, že i vy budete muset jednou konstatovat „Dnes bych to už dělal jinak.“ Proto je na místě skepse k „vhodným prostředkům“. Teprve pak je budou restaurátoři používat s mírou a pouze v nezbytně nutných případech. Zde patrně nemusím upozorňovat, jak moc je v naší profesi nutné vývoj sledovat a nezakrňet na postupech a materiálech, které jsem se jednou naučil používat.

Druhou příčinou nevhodných zásahů je, že restaurátoři sami v nedostatečné míře uvažují a ptají se. Když restaurátoři tyto prostředky používali, tak nevěděli, že epoxid je nerozpustný a neodstranitelný? Že vosk je mastný, sokrat gumový, cement tvrdý a neprodyšný? Nebo to věděli? A když to věděli, museli tyto prostředky použít? A v takové míře? A proč? Jsem si téměř jistá, že často nad tím, jak se jejich zásah vyvine vůbec neuvažovali. Že často mysleli opravdu jen na to, aby se to dobře dělalo, a aby to drželo. A nepřipouštěli si, že to může držet víc, než je vhodné, či že tím vnášíjí mnohdy zbytečně do památky materiál, který může být v budoucnu škodlivý. „Aby to drželo“ je zcela mylná a zavádějící cesta spojená se zpupným přesvědčením, že památku opravuji jednou provždy. Neopravuji. Jsem pouze jeden z mnoha a mnoha.

Názor na vhodnost, či nevhodnost postupů a materiálů je věcí historického vývoje, co zbývá je uvažovat, ptát se a porovnávat hodnoty a to můžeme a musíme už teď. To je jediný způsob, jak naše zásahy zařadit mezi ty lepší. Mít schopnost vybrat tu nejméně škodlivou cestu, vědět kde mohou dělat kompromisy – to je to, co dělá restaurátora restaurátorem. Šmidlat kartáčkem, tmelit špachtličkou a natírat štětečkem umí kdekdo, ale myslet a rozhodovat se skutečně zodpovědně, vybrat v tom obrovském množství možností a nepropa-

dat stereotypům může a musí skutečně pouze restaurátor. Slovy Heinse Leitnera, významného rakouského restaurátora (in memoriam) – „Chirurg není řezník a restaurátor není řemeslník“. K tomu, abychom věděli, jak se rozhodovat, jak vybrat tu nejméně škodlivou cestu nám napomáhají dva základní principy – „princip opakovatelnosti“ a „princip minimální intervence“.

Co je „princip opakovatelnosti“? Tak jako my stavíme na pranýř restaurátorské zásahy, co se udály před námi, stejně tak se my octneme na pranýři restaurátorů, co přijdou po nás. Samozřejmě, že je snadné předchozího restaurátora kritizovat. Ale my můžeme dalšího restaurátora předstihnout a ptát se dřív, než začne kritizovat, dřív, než přijde, dokonce dřív, než něco uděláme. Bude se restaurátor po mě muset zejména potýkat s mým zásahem, nebo se bude moci zabývat zejména původní hmotou? Věděl bych, jak na můj zásah navázat? Pokud ano, následuji „princip opakovatelnosti“. Nejdůležitější je to, co se děje na původních podkladech a v kontaktu s nimi. Vše, co napouštím přímo do původního materiálu, ale i to co vrstvim na původní materiál je naprosto zásadní. To, co se děje okolo je vzhledem k tomu bezvýznamné. Například u retuší je mnohem významnější, jestli a jak je věc vyretušovaná, než, jestli a jak jsou okolo provedeny rekonstrukce.

Co je princip „minimálního zásahu“? Většina problémů, které přinesu památce a restaurátorovi po sobě není s tím, co jsem neudělal, ale s tím, co jsem udělal. S tím, co jsem odstranil, s tím, co jsem přidal. Z toho plyne – čím méně a slabších zásahů, tím lépe. Obdobně, jako v soudnictví vládne „presumpce (předpoklad) neviny“, v restaurování by měla vládnout „presumpce minimálního zásahu“. Je třeba umět argumentovat, klást jednotlivá pro a proti a obhájit každou činnost, kterou chceme provést (je nutno čistit, zpevnit...?). Nutnost obhajoby nás uchrání od zavedených cest, od stereotypů.

Třetím principem, který bych dodala je „princip maximálního zásahu na primárních zdrojích degradace“. Většinou se jedná (v našem oboru) o problematiku vlhkosti a solí – o nefunkční střechy a okapy, o jarní a letní kondenzaci, o vztlínající a zatékající vlhkost, o drenážní systémy, o zasolení a o zanedbanou údržbu. Odstraním-li maximum zdrojů degradace, můžu památku často nechat téměř bez zásahu, aniž bych jí tím ubíral na délce života.

Avšak žádný z těchto principů nemůže fungovat bez pokory. Restaurování není tvůrčí činnost, protože ta je s pokorou neslučitelná. Kdo chce tvořit, ať nerestauruje, ať tvoří. Restaurování je třikrát pokora. Pokora vůči autorovi – bez něj by dílo neexistovalo. Pokora vůči předchozímu restaurátorovi. U puristů je nám to k smíchu (k pláči), ale sami k tomu inklinujeme – věc očistit od předchozích zásahů a ponechat pouze původní dílo a svoji vysprávkou, protože ta je přece nejlepší. A potřetí pokora vůči budoucímu restaurátorovi – zcela jistě bude vědět více, než my, co není nezbytné, nechme na něj.

Vzhledem k tomu, že cyklus restaurování může být v rámci desetiletí, znamená to, že se to odehrává i mezi námi. Všichni vzájemně si jsme potenciálními předchozími, či budoucími restaurátory. Všichni vzájemně bychom se měli respektovat. To samozřejmě neznamená, že k sobě nemůžeme být kritičtí. Pokud se na nějaký zásah navázat nedá, tak je to prostě špatně. Pokud musím předchozí zásah složitě odstraňovat, tak je to prostě špatně. Pokud musím místo restaurování původní hmoty restaurovat mizerný, neodstranitelný zásah předchozího restaurátora, tak je to prostě špatně.

V této zlomové době máme velkou zodpovědnost a velký úkol – být co nejbezvýznamnější. Čím menší tečkou vůči památce budeme, tím spíše bude mít památka šanci na důstojný život. Tím spíše bude mít památka šanci žít svůj život, a ne ten, co jí někdo vnutil.